

»Björn och Gärdar läto hugga stenen efter sina bröder Viking och Sigfast. Gud hjälpe deras själ bättre än de kunde göra därtill (d. v. s. än de kunde förtjäna).»

Till läsningen: 2 **y**, 9, 34, 61, 69, 82 **e**, 47 **g** med tydlig prick. Däremot 15, 25 **i**, 8, 21, 52, 81 **k** ostungna. 56 **a** med tämligen kort bst; dock icke **e**. 61 är **e**, kan knappast vara **a**. Flera gånger har ristaren använt naturliga sprickor i stenen, som han lämnat obearbetade: hst i 4 **n**, 19 **a**, 26 **n**, 28 **t**, 40 **i**, 72 **a**, 78 **u**, nedre delen av 50 **s**. Efter 55 **h** synes intet **i** finnas, men ytan är här synnerligen ojäm. — Ekström: **byrn** (Schröder och Liljegren: **burn**), **kerpar** (Schröder S 115 och L.: **kerper**), **hiuka**, **brpr** (Schröder S 115: **br[u]pr**, L.: **brypr**), **sena** (Schröder S 115 och L.: **sina**), **sigfast** (Schröder och L.: **sikfast**), **halbi**, **salu** (med bst endast t. v. på **a**), **pera**, **bet**, 77—80 **krik**; sista ordet saknas. — Hermelin: **byrn**, **kerpar**, **hiuka**, **brypr** **sina**, **sikfast**, **hialbi**, **salu**, **pera**, 77—80 **k---**; sista ordet saknas. — Brate: **byrn**, **kerpar**, **hauka**, **brpr** **sena**, **sigfast**, **hialbi** (det första i tvivelaktigt, men sannolikt), **salu** (**a** ovisst, men bst synes finnas på v. sidan), **pira**, **kuni-kerua**.

Inskriften är delvis densamma som å Sö 203 Östa. Åtskilligt talar för att de äro utförda av samme ristare, sålunda även den vid Kolsundet av Balle. Brate påpekar särskilt en detalj gemensam för Sö 197 och Sö 203, nämligen att skiljetecknen äro av två olika slag, dels runda punkter, dels små lodräta linjer. Den anmärkningsvärda formen ack. pl. **sena** möter i båda inskrifterna, men är för övrigt tämligen sällsynt; hos Balle dessutom ack. sg. fem. **seno** L 1005 Fläckebo (Västmn.). Gemensam för båda är också formen **sigfast** med stunget **k**. I ristningen vid Kolsundet äro flera runor utelämnade, vilket kanske sammanhänger med stenyntans beskaffenhet: **byrn** (Sö 203 **byorn**), **brpr** (Sö 203 **brypr**), **halbi**, **bet**, måhända även **stin** (Sö 203 **stan**), **pira**. I **hauka** ha tydligen runorna **u** och **k** blivit omkastade (jfr **kerua**).

Om vid Kolsundet funnits en tingsplats — såsom ovan framhållits —, förklarar det tillräckligt förekomsten av de två inskrifterna med samma innehåll: den ena å en rest sten på hemortens gravfält, den andra på hundarets mötesplats invid en viktig trafikled. Ett liknande fall finnes i en annan del av Södermanland: Sö 2 och 141 ha väsentligen samma inskrift, ristad dels på en runsten invid tingsplatsen Aspa, dels på ett berg invid vägen därifrån till Björnlunda.

Gærðarr möter, utom här och på Sö 203, i ännu en sörmländsk inskrift (Sö 293), en östgötsk (Ög 139) och inemot ett dussin uppländska. Också under medeltiden är det i Sverige »rätt vanligt» (Lundgren). — Om namnet *Vikingr* se ovan Sö 182; om *Sigfastr* (även i Sö 253) E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100.

198. Mervalla, Ytterselö sn, Selebo hd.

Pl. 97, 98. Pl. 5: B 720, Pl. 6: B 728.

Litteratur: B 720, 728, L 944. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Mon. Sud., VTh s. 456; O. Celsius, SR 1, s. 335; N. R. Broeman, IW s. 199; J. Ekström, Brev till E. M. Fant 1800 (i hs S 113, Uppsala Univ. Bibl.); J. G. Liljegren, Versar skrifne med runor (1820), s. 383; J. P. Tollstorp, Beskrifning om Södermanland (1837—38) 2, s. 14, 26, 171; hs R 552 i Uppsala Univ. Bibl., nr 35 (teckning av A. Wætter 1853); R. Dybeck, Svenska runurkunder 1 (1855), s. 38; O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar 1, s. 292, 333—37; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10: 1), s. 200 f.; O. Montelius, Lifvet i Sverige under hednatiden (3. uppl., 1905), s. 137, Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte (1914), s. 141; E. Brate, Sverges runinskrifter (1922), s. 126, Svenska runristare (1925), s. 56; O. von Friesen, Runorna i Sverige (3. uppl., 1928), s. 70, Runorna (1933), s. 199; H. Pipping, Gömda bindrunor (SNF 23: 2, 1933), s. 20 f.

Äldre avbildningar: Ransakningarna; P. Törnevall (träsnitt i Mon. Sud., signerat I. H. och P. T., ett par smärre rättelser ha blivit gjorda och signeringarna utplånade, varefter trästocken avtryckts i VTh och i B 728); Peringskiöld (i Mon. Sud. och i B 720); Ekström 1794 (i S 113); Tollstorp a. a. (pl. 2, fig. 4); A. Wætter (i R 552); O. Hermelin a. a.; Brate (ATA).

Runstenen står i en hage på Mervalla ägor, omkring 200 m. Ö om landsvägen Stallarholmen—Åsa och omkring 600 m. NNÖ om väderkvarnen Pommern vid vägskalet mellan vägarna till Lundby och Åsa. Hagen ligger i sträckningen av den genom Selaön löpande Enköpingsåsen, här låg och flack men norrut resande sig till ansenlig höjd. Ett stort gravfält med högar och stensättningar finnes runt omkring runstenen (se B 720, Hermelins teckningar och karta över gravfältet av J. E. Anderbjörk 1933 i ATA). Ett större stenrör har i äldre tid (enligt Dybeck) burit namnet Fröjdenborgs kyrka, och man har trott, att här har stått en kyrka under kristendomens äldsta tider (Tollstorp). Montelius framhåller, att stenen står mitt bland gravkullarna, där byns hedniska inbyggare vilade, och den är dock prydd med ett kristet kors.

I *Ransakningarna* säges (1667), att »vtj Meervalla haage och Ytter Sellö sokn strax vijd Fröken Borg och dess många ättebackar sampt diupa delder finnes denne steen medh rijtning och ruuner, liggiandes nedre på marken». Och några år senare (1682): »Nedervalla hagen en stoor sten som ligger omkull medh mycken schrift uppå». Härmed överensstämmer Ekströms uppgift: »Denna rune-ritning finnes på en omkullfallen eller kulliggande sten i Mervalla hage, strax vid den så kallade Fröjdenborgs backen, öster om vägen till Åsa hemman». 1865 restes den på föranstaltande av Södermanlands Fornminnesförening.

Granit. Höjd 1,10 m., bredd 1,20—1,40 m. Ristningen har delvis skadats genom avflagringar på stenytan, troligen vållade av att eld uppgjorts invid stenen, som därigenom blivit skörbränd. Där ytan ännu är oskadad, är ristningen mycket djup och tydlig.

Inskrift (med suppleringar inom [] efter äldre teckningar):

sirip · lit · resa · stan · [pin]a [·] at · suen · sin · [b]unta · h[n] · uft · siklt · til · simkaia · tyru[m] · || knari · um ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 tumisnis
 70

Sigríð let ræisa stein þenna at Suein, sinn bonda.

*Hann oft siglt til Sæimgala,
 dyrum knærri, um Domisnæs.*

»Sigrid lät resa denna sten efter Sven, sin make.

*Han ofta seglat till Semgallen,
 med dyrbart skepp, kring Domesnäs.»*

Till läsningen: Tydligt stungna runor äro 10, 25 **e**; punkten är icke bred men tämligen djup. Däremot ostungna 2, 7, 28, 49, 73 **i**, 42, 51 **k**. Av 17—22 **pina · at** finnes endast nedre delen av hst i behåll; av 20 och 21 **a** dessutom så mycket av bst, att runorna äro absolut säkra, av 17 **p** nedersta delen av bst, av 22 **t** spetsen av h. bst. 30 **b** är fullständigt borta. Av runan 36 finnes blott nedre delen av hst. Huruvida denna varit **a** eller **n**, är ej fullt klart. Det senare förefaller sannolikare; av ett **a** borde nämligen v. bst finnas kvar på den oskadade stenytan. Ekström, som är en synnerligen pålitlig iakttagare, har **n**; Törnevall, Peringskiöld, Tollstorp och Wætter **a**. Ransakningarna ha **m**; stället var tydligen redan då svårläst, ty bredvid har tecknaren anmärkt; »obscura». 52—56 **ala · tu** skadat: av 52 synes h. sidan av hst och h. bst, av 53 **l** hst och översta delen av bst, av 54 **a** nedre hst och bst (svagt), i 55 **t** skymtar v. bst endast svagt, av 56 **u** är endast v. sidan av hst i behåll, bst är helt borta. Huruvida runan varit stungen som i B 720 eller ostungen som i B 728 och övriga äldre avbildningar, kan ej avgöras. Av 59 **m** finnes intet spår kvar; ytan är avflagrad.

Ransakningarna: **risa · stan · pina · at · suin**, 35—36 **hm** (»obscura»), **simk · ala · yrum · knari · uum · tumisnis**. — Törnevall: **resa · stan · pina · at · suen**, **ha**, **simkaia · turui**. — Peringskiöld: **resa · stan · pina · at · suen**, **ha**, **simkala · tyrum**. — Ekström: **resa · stan · pina · at · suen**, **hn**, **simkala · lirum**. — Tollstorp: **rasa · stan · pina ·**

at · suen, ha, sikit, turum. — Wættar: risa · stan · pina · at · suin, ha, simklea · turum. — Hermelin: resa · stan ---- aṭ · suen, - unta · hn, sikl -, simkali · turu -. — Brate: resa · stan ---- aṭ · suen, - unta · h -, simkala · turu -.

Den karakteristiska formen för **r**-runan (se Pl. 98) förekommer också på några andra runstenar på Selaön: Sö 194 Brössike, 200 Åsa, 207 Överselö, för vilka säkerligen måste förutsättas samme ristare. Huruvida denne är Balle, såsom både Brate och von Friesen anse, torde vara ovisst. I varje fall återfinnes icke denna **r**-runa i Balles signerade inskrifter, varken på Selaön (Sö 203 Östa, 210 Klippinge och 214 Årby) eller annorstädes. De fyra nämnda stenarna visa även i övrigt slående inbördes likhet: samma enkla ormslinga, med framåt- eller uppåtriktad nos — i Balles ristningar nedböjd, se Sö 210, 214, L 696 —, samma kors. Formen **hn** för 'han' förekommer också på Sö 207, som därjämte har **hns** 'hans'. Sö 194, som saknar kors, är mest klumpigt utförd, kanske ett nybörjararbete. Skickligast utförda äro Sö 198 och 207, som också äro mest lika. Här kan intet tvivel råda om att man har att göra med en och samma hand. Till samma grupp hör otvivelaktigt också L 729 Ullunda, Tillinge sn (Uppl.) — se fotografi av O. von Friesen i *ATS* 20: 3, s. 20 —: ornamentiken överensstämmer fullständigt med Sö 198 (runslingan, korset, löpknuten), skiljetecken är en ·, **r**-runan har samma karakteristiska form, formen **ptina** finnes på L 729 och Sö 200, orden **fur hfila** på L 729 och Sö 207, slutligen har en del av inskriften metrisk form på L 729, Sö 198 och Sö 207. Obestridligt är emellertid, att denna grupp av inskrifter erbjuder så stora likheter i stil och detaljer med vissa av Balles ristningar, att de måste vara utförda av en man som stått Balle nära och lärt av honom.¹

Liljegren synes först ha iakttagit, att senare delen av inskriften är versifierad. Den är en helming av en fornyrdeslagstrof. Härav förklaras den egendomliga ordställningen och utelämnandet av hjälpverbet: *hann (havir) oft siglt*. Uttrycket *dyrum knærri* är, som Bugge påpekat, känt från isländsk diktning.

Redan Peringskiöld har insett inskriftens historiska intresse. Han tolkar dess senare del: »... som ofta hafwer seglat till Semgallen, styrandes Krigz Skepet fram om Domesnäs». Såväl han som senare Brocman förutsätta, att det är fråga om krigiska härtåg. Det är med säkerhet icke fallet. Inskriften är en av de icke alltför många, som tala om fredlig samfärd. Ordet isl. *knœrr* kan visserligen beteckna såväl handelsskepp som vikingaskepp, men uttrycket *sigla dyrum knærri* kan endast avse handelsfärd med dyrbar skeppslast. Bonden och köpmannen Sven har ofta, säges det, seglat med dyrbar skeppslast till Semgallen, landet söder om Rigabukten, omkring och väster om Dyna (*Semgala Saxo, Semigallia* SD 1, s. 264; invånarna *Sangali Saxo*). Domesnäs är den nordligaste udden av Kurland, vid inloppet till Rigaviken. Udden fortsätter med ett rev, som sträcker sig mer än en halv mil ut i havet. Den låga stranden och det långa grundet äro mycket farliga för sjöfarare, som måste långt ut till sjöss runda Domesnäs för att kunna gå in i Rigaviken. Att Domesnäs nämnes på detta sätt i minnesskriften över Sven, som den viktiga punkten i seglationen till Semgallen, tyder på att vägen gått över Gotland rakt österut mot Kurlands kust. Då blir det naturligt att nämna just Domesnäs. I varje fall har leden icke gått östligt och över Finska viken längs Estlands kust, som man annars kunde ha väntat.

Semgallerna nämnas hos Saxo bland de folk, som Starkad hade besegrat. I *Yngvars saga víðförla* (Emil Olsons edition, s. 10) säges, att semgallerna (*seimgaler*, andra hs *semigaler*) voro skattskyldiga under sveakonungen. Då de försummat att betala sin skatt, sände konung Olov sin son Anund och sin frände Yngvar på härtåg till deras land. De togo stort byte och krävde ut skatten och förde med sig hem till konung Olov en mängd ägodelar i guld och silver och dyr-

¹ Sambandet mellan L 729 och Sö 198 har framhållits både av Brate och von Friesen, von Friesen anser dem vara »av Bali eller hans skola» (*ATS* 20: 3, s. 21). Brate sammanställer dem ytterligare med den nyfunna Sö 207 (*ATS* 20: 3, s. 21) och har i *Svenska runristare* uppfört dem (liksom också Sö 200) som arbeten av Balle.

barheter. Ovisst är, huruvida i runinskriften på Sigtuna-dosan *Diarfr fikk af sæmskum manni skalar þessar* åsyftas en man från Samland i Preussen eller från Semgallen (von Friesen i *Fornvännen* 1912, s. 10 f.).

199. Ullunda, Ytterselö sn, Selebo hd.

Pl. 99.

Litteratur: Hj. Lindroth, Berättelse till Riksantikvarien om undersökning av ristningen ²³/₇ 1907 (i ATA).

Avbildningar: Teckning av Lindroth 1907; fotografi av Brate 1919 (båda i ATA).

Ristningen är anbragt på västra sidan av ett stort rullstensblock, som ligger omkring 300 m. NNV om Ullunda by, i sydvästra kanten av en hage på sluttningen av det s. k. Skalleberget. Man finner den lätt, om man följer vägen från Ullunda till Utåker; det ristade blocket ligger omkring 20 m. Ö om denna väg, straxt innanför hagen. Blocket har, säkerligen för lång tid sedan, spruckit i tu snett på tvären och vänstra delen därefter glidit ned till marken. Ristningsytan befinner sig i ett sönderfallande tillstånd, stenen innehåller skiffer och spjälkar därför lätt av. Nedtill på h. sidan har sålunda ett stort stycke fallit bort och förkommit. Därovanför hade en större flisa med inskriften [u]a·stin·pina·[a] lossnat efter Brates besök 1919 och låg 1930 på marken nedanför. Det förvaras numera i Ytterselö kyrka. Andra stycken hota att falla bort; det låter ihåligt, då man knackar på stenytan.

Ristningen har av ortsbefolkningen varit känd sedan 1905 och undersöktes första gången sommaren 1907 av prof. Hj. Lindroth.

Ristningen börjar på v. stycket 90 cm. från marken. Höjd 1,28 m., bredd 1,10 m.

Inskrift:

... **stain** ... [4, möjligen 5 runor] **str·pair·litu·hakua·stin·pina·a** ...

-*stain* *þær letu haggva stæin þenna at* ...

»-sten de läto hugga denna sten efter ...»

Troligen har före predikatet **litu hakua** stått tre personnamn, varav det första är helt borta, det andra har slutat på -*stæin* och det tredje sannolikt på -*fastr* med en kort förled: *Arfastr* l. dyl.

200. Åsa, Ytterselö sn, Selebo hd.

Pl. 99—101. Pl. 6: B 721, Pl. 7: B 733.

Litteratur: B 721, 733, L 936. J. Bureus, hs F a 6:1 n:r 179 (s. 82 och Sudromannia n:r 11), F a 5 (s. 221); Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Mon. Sud.; J. Ekström, Brev till E. M. Fant 1800 (i hs S 113, Uppsala Univ.-Bibl.); J. P. Tollstorp, Beskrifning om Södermanland (1837—38) 2, s. 25; O. Hermelin, Selebo härads fornlämningar 1, s. 297, 374—383; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 56.

Äldre avbildningar: Ransakningarna (enkel teckning); P. Törnevall (B 733); J. Peringskiöld (B 721); Ekström (1795) a. a.; Tollstorp a. a. (pl. 5); A. Wætter (i hs R 552, Uppsala Univ.-Bibl.); Hermelin a. a.; Brate (ATA).

Runstenen står ett stycke S om Åsa, vid östra sidan av vägen Stallarholmen—Fröberga—Tynnelsö, på grusåsen, som här når sin största höjd. I närheten befinner sig en stor skeppsformig stensättning (»domaresäte»), bildad av 18, ursprungligen 24, mer än meterhöga resta stenar. På åsen runt omkring ligger ett betydande gravfält, som sträcker sig o. 250 m. söderut, med högar och stensättningar. Tillsammans bilda dessa fornlämningar vid Åsa en av de rikaste och